

KATARZYNA CZESZEJKO-SOCHACKA

ZBROJNA NAPAŚĆ ROSJI NA UKRAINĘ A KWESTIA ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ JEDNOSTKI

CRIMINAL LIABILITY OF AN INDIVIDUAL
FROM THE PERSPECTIVE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN MILITARY CONFLICT

Abstract. Russia's armed attack on Ukraine has sparked a discussion on the possibility of prosecuting on the possibility of prosecuting those responsible for international crimes committed in this war. The subject of the article is an analysis of the provisions of the Rome Statute of the ICC in terms of their possible prosecution. The presented considerations answer the question what actions could be attributed to the Russian soldiers taking part in the invasion of Ukraine. The possibility of prosecuting the president of the Russian Federation was also presented and it was pointed out that performing the function of the head of state does not exclude his individual liability. By the way, it was noticed that the actions of the Russian troops in Ukraine are very similar to the methods used by Serbian soldiers during the war in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: International Criminal Court; Vladimir Putin; war in Ukraine; individual responsibility.

WPROWADZENIE

Problematyka indywidualnej odpowiedzialności karnej jednostki za sprawstwo zbrodni międzynarodowej od wielu już lat pozostaje przedmiotem zainteresowania międzynarodowego prawa karnego. Zbrojna napaść Rosji na Ukrainę na nowo ożywiła tę dyskusję w kontekście możliwości pociągnięcia do takiej odpowiedzialności osób sprawujących najwyższe funkcje państwowe. W praktyce międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości niewiele było takich przypadków. Taką próbę podjął w przeszłości Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii w stosunku do Slobodana Miloševića (IT-02-54), jednak z uwagi na przedwczesną śmierć prezydenta jego proces nie został sfinalizowany.

Dr KATARZYNA CZESZEJKO-SOCHACKA – Uniwersytet Rzeszowski, Kolegium Nauk Społecznych, Instytut Nauk Prawnych, Zakład Prawa Karnego; adres do korespondencji: ul. Grunwaldzka 13, 35-068 Rzeszów; e-mail: kczeszejko@ur.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7978-1687>.

Obecnie funkcjonujący Międzynarodowy Trybunał Karny (MTK) podejmuje wiele wysiłków, by osądzić sprawców zbrodni międzynarodowych zajmujących najwyższe stanowiska państwowe (czego przykładem może być sprawa al-Bashira). Jednak bez odpowiedniej współpracy ze strony poszczególnych państw działania MTK nie mogą nabrać realnych kształtów. Pewne jest, że takie procesy stanowiłyby dopełnienie funkcji sprawiedliwościowej i byłyby rekompensatą za wyrządzone krzywdy dla społeczeństwa dotkniętego okrucieństwami wobec poszczególnych ofiar. Warto w tym miejscu przytoczyć wypowiedź głównego prokuratora Mechanizmu Rezydualnego – Serge Brammertza, który stwierdził, że zbrodnie międzynarodowe nie są popełniane kolektywnie, ale przez indywidualne osoby, które muszą za nie ponieść osobistą odpowiedzialność (Brammertz, 2021, s. 43). Pociągnięcie do odpowiedzialności karnej osób, które zajmują kierownicze stanowiska lub pełnią nadzór nad podwładnymi, może mieć zatem cenny, odstraszający efekt przed popełnianiem przyszłych przestępstw.

Celem artykułu jest analiza przepisów Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego pod kątem możliwości postawienia w stan oskarżenia przywódcy państwa rosyjskiego. W pracy zastosowano interdyscyplinarne podejście badawcze wykorzystujące metody z dziedziny nauk społecznych. Metoda historyczno-prawna posłużyła do przedstawienia ewolucji odpowiedzialności karnej jednostki. Z kolei za pomocą metody dogmatyczno-prawnej dokonano egzegezy tekstów prawnych. W tym celu przeanalizowano przepisy statutów międzynarodowych trybunałów karnych, począwszy od Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze¹ (Porozumienie, 1945), poprzez statuty międzynarodowych trybunałów karnych *ad hoc*, a skończywszy na Rzymskim Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego (Rzymski Statut, 1998). Tytułem przykładu sięgnięto do orzecznictwa międzynarodowych trybunałów karnych, ponadto zapoznano się z opracowaniami naukowymi oraz licznymi materiałami prasowymi, analizie poddano także bieżące wydarzenia.

1. EWOLUCJA ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ OSÓB FIZYCZNYCH ZA POPEŁNIENIE ZBRODNI MIĘDZYNARODOWYCH

Odpowiedzialność osób fizycznych za popełnione zbrodnie międzynarodowe ewaluowała na przestrzeni lat. Początkowo miała jedynie charakter państwowy, a wszelkie próby zmierzające do pociągnięcia do odpowiedzialności karnej

¹ Dalej: MTW lub Trybunał norymberski.

zbrodniarzy wojennych przed organem o ponadnarodowym charakterze kończyły się niepowodzeniem (Gardocki, 1985, s. 22). Jej zręby widoczne były już w traktacie wersalskim z 1919 r. (Umowa międzynarodowa, 1919). W treści przepisu art. 227 uznano, że były cesarz Niemiec Wilhelm II Hohenzollern winien jest najwyższej „obrazy moralności międzynarodowej i świętej powagi traktatów” (Report of the Comission, 1919). W przepisie tym orzeczono o ustanowieniu specjalnego trybunału, który miał się zająć osądzeniem oskarżonego. Jednak w wyniku braku współpracy z rządem holenderskim i odmową ekstradycji cesarza ten plan nigdy nie został zrealizowany (Krzyszczak, 2011, s. 69).

Pod wpływem wydarzeń z okresu II wojny światowej problematyka odpowiedzialności osób fizycznych za popełnienie najpotworniejszych zbrodni zmusiła społeczność międzynarodową do podjęcia zdecydowanych działań. Istotną rolę w tej kwestii odegrało Porozumienie międzynarodowe w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej (Porozumienie, 1945). Zgodnie z treścią art. 1 tego dokumentu zapowiedziano ustanowienie Międzynarodowego Trybunału Wojskowego „dla sądenia przestępców wojennych, których czyny przestępne nie dadzą się powiązać z żadną określoną miejscowością, niezależnie od tego, czy będą oni oskarżeni indywidualnie, albo jako członkowie organizacyj lub grup, albo w jednym i drugim charakterze”. Sam proces norymberski stanowił krok milowy w kwestii ukształtowania się podstawowych parytetów odpowiedzialności międzynarodowej osób fizycznych. W treści art. VII Karty MTW stwierdzono, że: „Stanowisko urzędowe oskarżonych, czy to jako zwierzchników państwa, czy jako odpowiedzialnych funkcjonariuszy rządowych nie może powodować uwolnienia ich od odpowiedzialności albo złagodzenia kary” (Porozumienie, 1945). W wyroku Trybunału norymberskiego wyraźnie zaznaczono, że zasada prawa międzynarodowego, która w pewnych okolicznościach chroni przedstawicieli państwa, nie może być stosowana do czynów, jakie prawo międzynarodowe potępia, a ten, kto narusza prawa wojenne, nie może powoływać się na działanie immunitetu (International Military, 1946). Podkreślić przy tym należy, że istnienie immunitetów państwowych związane jest z zasadą suwerenności poszczególnych państw, jednak zbrodnie prawa międzynarodowego charakteryzujące się olbrzymim ciężarem gatunkowym uzasadniają ingerencję w ich wewnętrzne sprawy. MTW zakresem swojej jurysdykcji objął: zbrodnie przeciwko pokojowi (art. VIa), zbrodnie wojenne (art. VIb) oraz zbrodnie przeciwko ludzkości (art. VIc) (Porozumienie, 1945).

Po zakończeniu prac przez MTW wydawało się, że świat przynajmniej w najbliższej przyszłości nie będzie świadkiem podobnych wydarzeń. Jednak w latach 90. społeczność międzynarodowa doświadczyła ich ponownie, czego

przykładem była wojna na Bałkanach czy w Rwandzie (zob. Shaw, 2012). Wydarzenia te stały się bezpośrednią przyczyną utworzenia trybunałów międzynarodowych, których zadaniem było osądzenie sprawców zbrodni popełnionych w trakcie trwania tych konfliktów. Statuty tych trybunałów różniły się od zakresu spraw objętych właściwością MTW. Trybunały *ad hoc* swoją właściwością objęły czyny polegające na naruszeniu konwencji genewskich (art. 2 MTKJ, art. 4 MTKR), pogwałcenie praw i zwyczajów wojennych (art. 3 MTKJ), ludobójstwo (art. 4 MTKJ, art. 2 MTKR), a także zbrodnie przeciwko ludzkości (art. 5 MTKJ, art. 3 MTKR). Musiały się one zmierzyć z wieloma problemami interpretacyjnymi i dokonać na nowo zdefiniowania wielu pojęć². Okres funkcjonowania tych trybunałów był jednak ograniczony³, a ich rolę kontynuuje dzisiaj Mechanizm Rezydualny ONZ dla Międzynarodowych Trybunałów Karnych (S/RES/1966 (2010)). MTKR oraz MTKJ miały bezprecedensowy charakter, gdyż nigdy wcześniej na tej podstawie nie został utworzony żaden międzynarodowy sąd (Nowakowska-Małusecka, 2000, s. 40). Orzecznictwo trybunałów *ad hoc* wpłynęło w zasadniczy sposób na ewolucję międzynarodowego prawa karnego (Wierczyńska, 2010, s. 9). Na ich doświadczeniach opiera się Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego (RSMTK), który jest pierwszym na świecie sądem o stałym charakterze rozpatrującym odpowiedzialność osób fizycznych za popełnienie zbrodni międzynarodowych.

2. DOPUSZCZALNOŚĆ SPRAWY I JURYSDYKCJA MIĘDZYNARODOWEGO TRYBUNAŁU KARNEGO

Postulat dotyczący powołania stałego sądu, który rozpatrywałby odpowiedzialność karną osób fizycznych za popełnienie zbrodni międzynarodowych, został zrealizowany dopiero w 1998 r. poprzez powołanie Międzynarodowego Trybunału Karnego z siedzibą w Hadze. Zaznaczyć przy tym wypada, że trybunały *ad hoc* działały na podstawie zasady pierwszeństwa przed sądami krajowymi (art. 9 ust. 2 statutu MTKJ, art. 8 ust. 2 statutu MTKR). Działalność MTK opiera się natomiast na zasadzie komplementarności, która została

² Dzięki ich orzecznictwu do katalogu zbrodni przeciwko ludzkości zostały wpisane czyny związane z przemocą seksualną, nowe ramy nadano także reżimowi odpowiedzialności dowódcy.

³ Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy zakończył swoją działalność w dniu 31 grudnia 2015 r., natomiast Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii w dniu 31 grudnia 2017 r.

ujęta w wielu miejscach Statutu Rzymskiego⁴. W art.1 RSMTK wskazano, że Trybunał posiada charakter komplementarny w stosunku do krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Jest to niewątpliwie słuszne założenie, bowiem międzynarodowe prawo karne nie dąży do zastąpienia jurysdykcji krajowej, na co wskazuje właśnie jej pomocniczy charakter. Zapis ten świadczy o wyciągnięciu wniosków z zarzutów dotyczących oderwania prac trybunałów *ad hoc* od społeczeństw, których te zbrodnie dotknęły. U podstaw tego założenia leży przekonanie o suwerenności poszczególnych państw i ich prawa do osądzenia sprawców zbrodni, które zostały popełnione na jego obszarze. MTK jest przy tym jak trwałe, niezależne spoiwo w międzynarodowym systemie prawa karnego, dzięki któremu osoby popełniające zbrodnie międzynarodowe nie mogą czuć się bezkarne. Wobec tego należy w pierwszej kolejności dokonać sprawdzenia, czy dana sprawa mogłaby być rozpatrzona przez sądy krajowe, gdyż państwa na terytorium których doszło do popełnienia zbrodni międzynarodowych, są najbardziej kompetentne do prowadzenia postępowania, choćby z uwagi na gromadzenie materiału dowodowego (Hofmański, Kuczyńska, 2020, s. 65).

W treści przepisu art. 17 RSMTK określono proceduralne przesłanki niedopuszczalności jurysdykcji Trybunału haskiego. Zgodnie z tym przepisem właściwość MTK jest niedopuszczalna, gdy sprawa pozostaje przedmiotem postępowania karnego w państwie, do którego jurysdykcji należy, chyba że państwo to nie wyraża woli lub jest niezdolne do rzeczywistego przeprowadzenia postępowania karnego. Prowadzenie sprawy jest niedopuszczalne także w przypadku, gdy w danej sprawie było już prowadzone postępowanie przygotowawcze, a państwo to postanowiło nie wnosić aktu oskarżenia przeciwko osobie podejrzaney, chyba że u podstaw takiej decyzji leży brak woli lub niezdolność państwa do rzeczywistego ścigania. Ostatnią przesłanką negatywną wymienioną w treści przepisu art. 17 jest naruszenie powagi rzeczy osądzonej (*ne bis in idem*).

Zakres działalności MTK wiąże się przy tym z czterema płaszczyznami obejmującymi jurysdykcję: przedmiotową (*rationae materiae*), terytorialną (*rationae loci*), podmiotową (*rationae personae*) oraz temporalną (*rationae temporis*).

Jurysdykcja przedmiotowa MTK (art. 5 RSMTK) została ograniczona do najpoważniejszych czynów, charakteryzujących się największym ciężarem gatunkowym. Zbrodnie międzynarodowe uderzają bowiem w elementarne

⁴ W preambule RSMTK wskazano, że: „[...] Międzynarodowy Trybunał Karny utworzony na podstawie niniejszego statutu ma charakter komplementarny w stosunku do krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości i jej realizację”.

społeczne wartości, powodując tym samym destabilizację struktur społecznych, burząc ład i ustalony porządek. Art. 5 ust. 1 RSMTK do zamkniętego katalogu zbrodni międzynarodowych zalicza: ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne oraz zbrodnie agresji. Zdefiniowanie tych czynów nastąpiło w kolejnych artykułach: art. 6 (zbrodnia ludobójstwa), art. 7 (zbrodnie przeciwko ludzkości), art. 8 (zbrodnie wojenne), w art. 8bis (zbrodnia agresji).

Zgodnie z zasadą jurysdykcji terytorialnej wyrażonej w treści przepisu art. 14 RSMTK, właściwością Trybunału objęte są zbrodnie międzynarodowe, które zostały popełnione na terytorium Państw-Stron Statutu Rzymskiego. Wykonywanie jurysdykcji reguluje z kolei przepis art. 13, zgodnie z którym uprawnienie do przedstawienia prokuratorowi MTK sytuacji wskazującej na popełnienie jednej lub więcej zbrodni międzynarodowych przysługuje Państwom-Stronom oraz Radzie Bezpieczeństwa działającej na podstawie rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych (Karta Narodów, 1945). Państwa-Strony dokonując zgłoszenia takiej sytuacji mogą żądać wstępnego zbadania sprawy przez prokuratora MTK, celem ustalenia, czy istnieją podstawy do postawienia zarzutu popełnienia tych zbrodni konkretnej osobie lub większej liczbie osób (art. 14 RSMTK). Zgłoszenie dokonane przez Radę Bezpieczeństwa może odnosić się do zbrodni, które zostały popełnione na terytorium Państw-Stron, jak również poza tym obszarem. Wreszcie wszczęcie postępowania może nastąpić z inicjatywy własnej prokuratora (art. 13c), który jest uprawniony do wstępnego zbadania sprawy na podstawie informacji o zbrodniach podlegających jurysdykcji MTK (art. 15 RSMTK).

Jurysdykcja podmiotowa (art. 25, 26 RSMTK) oznacza, że MTK jest właściwy w stosunku do zbrodni popełnionych przez obywateli państw będących stronami Statutu Rzymskiego. Zaznaczyć przy tym wypada, że państwa te są uprawnione do rozszerzania swojej właściwości na przestępstwa popełnione za granicą przez ich obywateli. Przepis art. 27 RSMTK wprowadza przy tym bardzo ważną zasadę irrelewantności pełnionej funkcji publicznej, zgodnie z którą żadna osoba nie może być zwolniona z odpowiedzialności karnej przewidzianej w przepisach Statutu Rzymskiego. Nie ma przy tym ograniczeń wynikających z pełnienia określonych funkcji czy zajmowania określonego stanowiska, a immunitety i inne przywileje nie stanowią przeszkody do wykonywania jurysdykcji Trybunału.

Jurysdykcja temporalna (art. 11 RSMTK) określa, że MTK właściwy jest wyłącznie do zbrodni, które zostały popełnione po wejściu w życie Statutu Rzymskiego, a więc po dacie 1 lipca 2002 r. Jeśli jednak państwo stanie się stroną Statutu po jego wejściu w życie, właściwość Trybunału będzie ograniczała

się do zbrodni popełnionych po wejściu w życie Statutu w stosunku do tego państwa, chyba że państwo to złożyło deklarację na podstawie przepisu art. 12 ust. 3 RSMTK.

3. CASUS UKRAINY

Rozpatrując problematykę właściwości Trybunału w stosunku do zbrodni, które mają miejsce na terytorium Ukrainy, zwrócić należy uwagę, że nie jest ona Państwem-Stroną Statutu Rzymskiego (podobnie zresztą jak Rosja, o czym mowa w dalszej części artykułu), co jednak nie wyklucza jurysdykcji Trybunału haskiego. Zgodnie z treścią przepisu art. 4 ust. 2 RSMTK Trybunał może wykonywać swoje funkcje i uprawnienia na terytorium każdego Państwa-Strony oraz na podstawie specjalnej umowy – na terytorium jakiegokolwiek innego państwa. Art. 12 ust. 3 przewiduje przy tym możliwość uznania jurysdykcji Trybunału przez państwo niebędące stroną Statutu, które może w drodze deklaracji złożonej sekretarzowi uznać właściwość Trybunału w odniesieniu do danej zbrodni. Ukraina dwukrotnie skorzystała z tej możliwości. Najpierw w dniu 17 kwietnia 2014 r. w związku ze zbrodniami popełnionymi na Majdanie i w Kijowie przyjęła jurysdykcję Trybunału (Embassy of Ukraine, 2014). Zobowiązała się tym samym do współpracy z Trybunałem w zakresie zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni wojennych, które zostały popełnione na jej terytorium w okresie od dnia 21 listopada 2013 do dnia 22 lutego 2014 r. (International Criminal Court, 2014). Następnie w dniu 8 września 2015 r. minister spraw zagranicznych Ukrainy złożył drugą deklarację, na mocy której poddano jurysdykcji Trybunału czyny, które zostały popełnione od dnia 20 lutego 2014 bez daty końcowej (International Criminal Court, 2015) w zakresie wszystkich zbrodni, które zostały dokonane na jej terytorium. Jurysdykcja MTK względem Ukrainy obejmuje zatem okres od dnia 21 listopada 2013 r. W związku z tym zbrodnie międzynarodowe, które zostały popełnione od tej daty, mogą bez przeszkód być przedmiotem zainteresowania MTK, wyjątek stanowi przy tym zbrodnia agresji, o czym mowa w dalszej części artykułu.

Deklaracje złożone przez Ukrainę zainicjowały wstępne badanie zaistnienia zbrodni podlegających właściwości Trybunału haskiego oraz stwierdzenia dopuszczalności jego jurysdykcji (Parulski, 2017, s. 106). W dniu 25 kwietnia 2014 r. prokurator MTK stwierdził, że ustawowe kryteria dotyczące wszczęcia śledztwa w sprawie sytuacji na Ukrainie zostały spełnione (Statement of the Prosecutor, 2020).

W następstwie wybuchu wojny w lutym 2022 r. prokurator MTK wydał oświadczenie, w którym przypomniał, że na podstawie deklaracji złożonych przez państwo ukraińskie (Statement of ICC Prosecutor, 2022) jego biuro jest władne do wykonywania jurysdykcji w odniesieniu do zbrodni ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni wojennych, które zostały popełnione na jej terytorium. Wezwał tym samym strony konfliktu do powściągliwości i ścisłego przestrzegania obowiązujących zasad prawa humanitarnego. Zaznaczył, że istnieją uzasadnione podstawy do wszczęcia dochodzenia w sprawie zbrodni popełnionych na terytorium Ukrainy (Statement of ICC Prosecutor, 2022). Podkreślił także, że powierzył swojemu zespołowi zbadanie wszystkich możliwości zachowania dowodów (Statement of ICC Prosecutor, 2022). Jak zwraca uwagę H. Kuczyńska, fakt iż Ukraina nie jest Państwem-Stroną Statutu oznacza, że samodzielnie nie jest ona władna do przekazania skargi do MTK, taką możliwość mają jednak Państwa-Strony, które złożyły stosowne zawiadomienia do biura prokuratora MTK (Kuczyńska, 2022). W wyniku złożenia tych zawiadomień Prezydium MTK powołało Izbę Przygotowawczą celem rozpatrzenia, czy istnieją przesłanki do zatwierdzenia decyzji prokuratora o wszczęciu postępowania przygotowawczego (Kuczyńska, 2022). Na barkach sędziów spoczywał zatem ciężar rozważenia, czy istnieje uzasadniona podstawa do kontynuowania dochodzenia po zbadaniu wniosku złożonego przez prokuratora (Statement of the Prosecutor, 2020). W dniu 2 marca 2022 r. Izba Przygotowawcza postanowiła o przydzieleniu sytuacji na Ukrainie Izbie Przygotowawczej II z efektem natychmiastowym (ICC, 2022).

4. PROBLEMATYKA INDYWIDUALNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ WŁADIMIRA PUTINA

W tym miejscu nasuwa się pytanie, czy Władimir Putin jako prezydent Federacji Rosyjskiej mógłby być sądzony przez organ międzynarodowy?

Należy wyraźnie zaznaczyć, że MTK statuuje zasadę indywidualnej odpowiedzialności karnej ujętą w treści przepisu art. 25 RSMTK⁵, zgodnie z którym

⁵ Art. 25 RSMTK: 1. Jurysdykcja Trybunału określona statutem ma zastosowanie do osób fizycznych. 2. Osoba, która popełniła zbrodnię objętą jurysdykcją Trybunału, ponosi indywidualnie odpowiedzialność karną i podlega karze na podstawie niniejszego statutu. 3. Odpowiedzialności karnej i karze za zbrodnie objęte jurysdykcją Trybunału podlega na podstawie niniejszego statutu osoba, która: (a) popełnia taką zbrodnię sama, wspólnie z inną osobą albo za pośrednictwem innej osoby bez względu na to, czy ta inna osoba ponosi odpowiedzialność karną; (b) zleca, namawia bądź nakłania do popełnienia takiej zbrodni, zarówno w przypadku jej dokonania, jak i usiłowania;

jurysdykcja Trybunału ma zastosowanie w odniesieniu do osób fizycznych, które popełniły zbrodnię międzynarodową. Bazując na doświadczeniach Trybunału norymberskiego i trybunałach *ad hoc*, MTK stanowczo odciął się od możliwości powoływania się na immunitety i inne przywileje związane z pełnieniem funkcji publicznej danej osoby jako przeszkody do wykonywania jurysdykcji. W szczególności sprawowanie funkcji głowy państwa czy szefa rządu, parlamentu, wybieralnego przedstawiciela lub funkcjonariusza państwowego w żadnym razie nie może zwolnić sprawcy od odpowiedzialności karnej, która została przewidziana w statucie. Co więcej, immunitety i inne przywileje związane z pełnieniem funkcji publicznej danej osoby, które zostały przewidziane przez prawo krajowe lub międzynarodowe, nie stanowią przeszkody do wykonywania jurysdykcji Trybunału (art. 27 RSMTK). Już w czasach Norymbergii zbrodniarze oskarżeni przez MTW próbowali zasłaniać się działaniem w imieniu państwa. Zwrócono wówczas uwagę, że takie pojęcie odpowiedzialności karnej powodowałoby stworzenie drabin współzależności od rozkazów wyższej władzy, a w końcu dewolucję odpowiedzialności przerzucanej coraz wyżej i w końcu pozostawałaby ona jedynie mglistą odpowiedzialnością przed własnym narodem (Cyprian, Sawicki, 1948, s. 333).

Jak już wspomniano, właściwość Trybunału ograniczona jest do obywateli Państw-Stron RSMTK. Rosja nie jest jednak jego stroną. W dniu 13 września 2000 r. Federacja Rosyjska podpisała Statut Rzymski, nigdy go jednak nie ratyfikowała. Trzeba przy tym zwrócić uwagę na postanowienia zawarte w Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów (Konwencja, 1969), zgodnie z którymi państwo, które podpisało traktat lub dokonało wymiany dokumentów stanowiących traktat, jest obowiązane powstrzymać się od działań, które udaremniłyby przedmiot lub cel traktatu, do momentu ujawnienia, że nie zamierza stać się jego stroną (art. 18 lit. a). W dniu 16 listopada 2016 r. prezydent Federacji Rosyjskiej wydał postanowienie, w którym zaznaczył, że pomimo podpisania Statutu

(c) w celu ułatwienia popełnienia takiej zbrodni pomaga, podżega bądź w inny sposób przyczynia się do dokonania lub usiłowania, włącznie z dostarczeniem środków do jej popełnienia; (d) w jakikolwiek inny sposób przyczynia się do dokonania lub usiłowania takiej zbrodni przez grupę osób działających we wspólnym celu; takie przyczynienie się musi być zamierzone oraz musi: (i) zostać podjęte w celu ułatwienia działalności przestępczej lub przestępczego celu grupy, jeżeli działalność lub cel obejmuje popełnienie zbrodni podlegającej jurysdykcji Trybunału; albo (ii) zostać podjęte ze świadomością zamiaru popełnienia zbrodni przez grupę; (e) w przypadku zbrodni ludobójstwa bezpośrednio i publicznie podżega do popełnienia ludobójstwa; (f) usiłuje popełnić taką zbrodnię poprzez podjęcie działań rozpoczynających jej dokonanie, jednak do takiego dokonania nie dochodzi z powodów niezależnych od zamiaru osoby; jednak osoba, która zaniecha wysiłków podjętych w celu popełnienia zbrodni lub w inny sposób zapobiega jej dokonaniu, nie podlega karze na mocy niniejszego statutu, jeżeli osoba ta całkowicie i dobrowolnie odstępuje od przestępczego zamiaru.

Rzymskiego Rosja nie zamierza stać się jego stroną. Rosyjskie MSZ oświadczyło, że MTK nie spełnił pokładanych w nim nadziei i nie stał się „prawdziwie niezależnym i cieszącym się autorytetem organem międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości” (TVN24, 2016). K. Wierczyńska zwraca jednak uwagę, że złożenie deklaracji przez Ukrainę w trybie przepisu art. 12 ust. 3 RSMTK umożliwiło objęcie jurysdykcją MTK nie tylko terytorium Ukrainy i jej obywateli, ale także obywateli Federacji Rosyjskiej (Wierczyńska, 2016a, s. 76).

Podkreślić w tym miejscu wypada, że rola prezydenta Rosji sprowadza się do reżimu odpowiedzialności dowódcy. Początkowo taki rodzaj odpowiedzialności traktowano jako pewną postać podżegania czy pomocnictwa w popełnieniu zbrodni przez sprawców bezpośrednich. Zwierzchnicy byli pociągani do odpowiedzialności w związku ze wsparciem, którego udzielali swoim podwładnym lub w związku z uczestnictwem w popełnieniu zbrodni międzynarodowych. Z biegiem czasu zaczęto jednak skłaniać się ku „idei samodzielności czynu” (Cyprian, Sawicki, s. 231). Na kanwie sprawy *Mucić et al.* (IT-96-21) MTKJ stwierdził, że „tradycyjnie przyjętą normą prawa międzynarodowego zwyczajowego i traktatowego jest, że dowódcy wojskowi i inni przełożeni ponoszą odpowiedzialność karną za bezprawne postępowanie swoich podwładnych” (IT-96-21-T pkt 344). Sformułował przy tym obligatoryjne elementy składające się na tego typu odpowiedzialność:

1. Przełożony musi sprawować bezpośrednią i/lub pośrednią kontrolę nad swoimi podwładnymi, którzy dopuścili się poważnego naruszenia przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego;

2. Przełożony musi wiedzieć lub mieć obiektywny powód do powzięcia świadomości o popełnionych zbrodniach, co wyklucza niewiedzę wynikającą z niewłaściwego sprawowania kontroli nad podwładnymi;

3. Przełożony musi wykazać się zaniechaniem w postaci podjęcia wszelkich niezbędnych i rozsądnych środków (IT-96-21-T pkt 344).

4.1. NAKAZ ARESZTOWANIA

Sama procedura związana z postawieniem w stan oskarżenia przywódcy państwa rosyjskiego będzie z pewnością długotrwała. Bez obecności podejrzanego nie jest bowiem możliwe prowadzenie postępowania przed Trybunałem. MTK nie dysponuje jednak siłami wykonawczymi w postaci wojska czy policji, a jego skuteczność zależy od dobrej współpracy pomiędzy państwami. Z tego też powodu MTK spotyka się z wieloma zarzutami dotyczącymi nieskuteczności podejmowanych działań. Dużym problemem może przy tym okazać się

wykonanie nakazu aresztowania, który w przyszłości mogłaby wydać Izba Przygotowawcza na wniosek prokuratora MTK. Na podstawie art. 86 RSMTK każde Państwo-Strona jest zobligowane do współdziałania z Trybunałem w zakresie ścigania i osądzania zbrodni podlegających jego jurysdykcji. Taki obowiązek spoczywa też na państwach, które przyjęły na siebie jurysdykcję Trybunału na mocy art. 12 ust. 3 RSMTK oraz na państwach, które są zobowiązane do współpracy z MTK przez Radę Bezpieczeństwa. Główny prokurator MTK – K. Khan zauważa, że Ukraina sama będzie mogła dokonać ekstradycji do Hagi Rosjan, którzy dopuścili się popełnienia zbrodni międzynarodowych popełnionych na jej terytorium (PAP, 2022).

Przepisy art. 87 ust. 5 lit. a Statutu Rzymskiego dają też Trybunałowi możliwość zwrócenia się z wnioskiem o udzielenie pomocy prawnej do państwa niebędącego stroną Statutu. Ponadto na podstawie art. 89 RSMTK Trybunał może przekazać wniosek o aresztowanie i dostarczenie osoby jakiegokolwiek państwu, na terytorium którego ta osoba może się znajdować. Brak jednak instrumentów nacisku powoduje, że MTK nie może w żaden sposób takiej pomocy wyegzekwować (Wierczyńska, 2014, s. 192).

Warto w tym kontekście przywołać sprawę byłego prezydenta Sudanu Omara al-Bashira (ICC-02/05-01/09), przeciwko któremu dwukrotnie już wydano nakazy aresztowania. W tej sprawie Rada Bezpieczeństwa ONZ wydała rezolucję nr 1593, w której zachęciła państwa niebędące stronami Statutu do współpracy z Trybunałem (UN Security Council, 2005). K. Wierczyńska zwraca uwagę, że na podstawie art. 25 Karty Narodów Zjednoczonych (Karta Narodów, 1945) na każdym państwie, które jest członkiem ONZ, ciąży zobowiązanie przyjęcia oraz wykonania rezolucji Rady (Wierczyńska, 2014, s. 193). Wskutek tego Sudan, który pozostaje członkiem ONZ, winien wykonywać jej rezolucje.

Analogiczna sytuacja występuje w przypadku rozpatrywania możliwości wydania nakazu aresztowania przeciwko prezydentowi Federacji Rosyjskiej. Rosja pozostaje przecież od 1991 r. członkiem ONZ i również jest zobligowana do wykonywania rezolucji Rady. Można jednak z łatwością wyobrazić sobie scenariusz, w którym Rosja będzie ignorowała zalecenia Rady i taka współpraca zostanie marginalizowana.

5. ZBRODNIĘ MIĘDZYNARODOWE

Na terytorium Ukrainy każdego dnia dochodzi do popełnienia przestępstw, które wpisują się w definicję zbrodni międzynarodowych ujętych w treści

przepisu art. 5 RSMTK. Kwalifikacja tych czynów jest jedną z zasadniczych kwestii związanych ze zbrojną napaścią Rosji na Ukrainę. Analiza poszczególnych zbrodni jest zatem niezbędna dla prawidłowego sklasyfikowania tych czynów.

5.1. ZBRODNIA LUDOBÓJSTWA

Znamiona zbrodni ludobójstwa zostały ujęte w treści przepisu art. 6 RSMTK⁶, który stanowi odzwierciedlenie art. 2 Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa z 1948 r. (Konwencja, 1948). Jak słusznie zauważa S. Karović, definicja ta określa obiektywne elementy przestępstwa, ale także jej subiektywny element (zamiar ludobójczy), jako specyficzną jej cechę (Karović, 2012, s. 96). MTK podążając za myślą R. Lemkina przyjął, że ludobójstwo jest zbrodnią o złożonym charakterze, w przypadku której znamiona przedmiotowe stanowią czyny zabronione, muszą być one jednak podjęte w ramach zorganizowanego planu. Zasadniczym celem tej zbrodni jest zgodnie z treścią art. 6 RSMTK wyniszczenie w całości lub części grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej.

Rozpatrując *casus* ewentualnej odpowiedzialności karnej przywódcy państwa rosyjskiego podkreślić należy, że udowodnienie tej zbrodni będzie wyjątkowo karkołomnym zadaniem. Zbrodnie popełnione w Buczy, Kramatorsku czy Mariupolu wskazują na działania, które z punktu widzenia postronnego obserwatora wydają się wpisywać w jej definicję. Nie należy jednak zapominać, że dla jej udowodnienia jest wymagany tzw. *dolus specialis*, nakładający konieczność wykazania elementu subiektywnego istniejącego tylko w umyśle sprawcy (Wierczyńska, 2016, s. 58). Wobec czego niezbędne jest istnienie niezbitych dowodów wskazujących właśnie na ten zamiar, na przykład w postaci dokumentów jednoznacznie ujawniających chęć eksterminacji ukraińskiej ludności, czy też próbę zabicia wszystkich mężczyzn w wieku poborowym (Świętochowska, 2022). Sprawca musi zatem swoją umyślnością obejmować cel, który został podany w treści przepisu art. 6 RSMTK. Warto w tym miejscu przypomnieć, że już w sprawie *Kayishemy i Ruzindana* MTKR stwierdził, że prokurator chcąc udowodnić istnienie zamiaru ludobójczego musi dowieść,

⁶ Art. 6 RSMTK: Dla celów niniejszego statutu „ludobójstwo” oznacza którykolwiek z następujących, dokonany z zamiarem zniszczenia w całości lub części grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej, takich jak: (a) zabójstwo członków grupy; (b) spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy; (c) rozmyślne stworzenie dla grupy warunków życia, obliczonych na spowodowanie jej całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego; (d) stosowanie środków, które mają na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy; (e) przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy.

ponad wszelką wątpliwość, że sprawcy dążyli do wyniszczenia w całości lub części określonej grupy wymienionej w Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa (ICTR-95-1-T pkt 521).

5.2. ZBRODNIA PRZECIWKO LUDZKOŚCI

Działania rosyjskich wojsk w Ukrainie polegające na systematycznym, czyli zorganizowanym akcie przemocy, skierowanym przeciwko ludności cywilnej wypełniają znamiona zbrodni przeciwko ludzkości (Observer editorial, 2022). Czyny wpisujące się w to pojęcie odnoszą się do ataku, który został popełniony w sposób świadomy, rozległy lub systematyczny (International Criminal Law & Practice Training Materials, 2018, s. 6). W przypadku tej zbrodni ludność cywilna ma być głównym, a nie przypadkowym celem ataku⁷. Nie jest przy tym konieczne, aby cała populacja była celem agresji, musi być to pewna liczba osób, wystarczająca do zademonstrowania, że czyn został skierowany przeciwko cywilnej populacji, a nie małej, losowo wybranej liczbie osobników (International Criminal Law & Practice Training Materials, 2018, s. 8-9). Na marginesie dodać należy, że udowodnienie zbrodni przeciwko ludzkości nie wymaga zaistnienia zamiaru szczególnego i jest łatwiejsze do udowodnienia aniżeli zbrodni ludobójstwa.

Przepis art. 7 RSMTK zawiera rozległy wykaz przestępstw zaliczanych do zbrodni przeciwko ludzkości. Z perspektywy konfliktu militarnego w Ukrainie należy zwrócić uwagę na pojęcie eksterminacji, które obejmuje takie czyny, jak: celowe stworzenie warunków życia, które polegają na pozbawieniu dostępu do jedzenia, opieki medycznej, obliczone na wyniszczenie części ludności (art. 7 ust. 2 RSMTK). Tytułem przykładu wskazać można oblężenie Mariupola,

⁷ Art. 7 RSMTK: 1. Dla celów niniejszego statutu „zbrodnia przeciwko ludzkości” oznacza którykolwiek z następujących czynów, popełniony w ramach rozległego lub systematycznego, świadomego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej: (a) zabójstwo; (b) eksterminacja; (c) niewolnictwo; (d) deportacja lub przymusowe przemieszczanie ludności; (e) uwięzienie lub inne dotkliwie pozbawienie wolności fizycznej z naruszeniem podstawowych reguł prawa międzynarodowego; (f) tortury; (g) zgwałcenie, niewolnictwo seksualne, przymusowa prostytutcja, wymuszona przymusowa sterylizacja oraz jakiegokolwiek inne formy przemocy seksualnej porównywalnej wagi; (h) prześladowanie jakiegokolwiek możliwej do zidentyfikowania grupy lub zbiorowości z powodów politycznych, rasowych, narodowych, etnicznych, kulturowych, religijnych, płci (*gender*) w rozumieniu ustępu 3 lub z innych powodów powszechnie uznanych za niedopuszczalne na podstawie prawa międzynarodowego, w związku z jakimkolwiek czynem, do którego odnosi się niniejszy ustęp, lub z jakąkolwiek zbrodnią objętą jurysdykcją Trybunału; (i) wymuszone zaginięcia osób; (j) zbrodnia apartheidu; (k) inne nieludzkie czyny o podobnym charakterze celowo powodujące ogromne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała albo zdrowia psychicznego lub fizycznego.

którego skutkiem było wyczerpywanie się rezerw żywności i wody, brak prądu i ogrzewania, takie działania wojsk rosyjskich nie powinny budzić najmniejszych wątpliwości, że ich celem jest właśnie anihilacja ukraińskiej ludności (TVN24BIS, 2022).

5.3. ZBRODNIE WOJENNE

Kolejną zbrodnią ujętą w RSMTK, to zbrodnia wojenna, która związana jest ze sposobem prowadzenia działań wojennych polegających na naruszeniu praw i zwyczajów wojny. Priorytetowe uregulowania międzynarodowego prawa wojennego zostały zawarte w konwencjach genewskich z 1949 r. (Konwencja, 1949) oraz w protokołach dodatkowych do tych konwencji (Protokoły, 1977). Stanowiły one trzon dla przyjęcia definicji czynów wypełniających znamiona zbrodni wojennych (Hofmański, Kuczyńska, 2020, s. 129). Jurysdykcja MTK w odniesieniu do zbrodni wojennych jest uruchamiana w sytuacji spełnienia wymogu odpowiedniej wagi zbrodni. Warunkiem niezbędnym jest powiązanie każdego czynu w związku z zaistniałym konfliktem, a sprawca musi mieć świadomość jego istnienia oraz wypełnienia znamion zbrodni.

MTK czerpie w tym zakresie z rozwiązań prawnych wypracowanych przez trybunały karne *ad hoc*. Zgodnie z treścią art. 8 ust. 1 RSMTK posiada jurysdykcję w odniesieniu do zbrodni wojennych, w szczególności tych, które zostały dokonane w ramach realizacji planu lub polityki, a także tych, które są popełniane na szeroką skalę. Trzeba przy tym zauważyć, że nie każde naruszenie międzynarodowego prawa humanitarnego stanowi zbrodnię wojenną (International Criminal Law & Practice Training Materials, 2018a). Czyny, których dopuszczają się Rosjanie, noszące znamiona zbrodni wojennych to zamierzone kierowanie ataków przeciwko ludności cywilnej lub osobom cywilnym niebiorącym bezpośredniego udziału w działaniach wojennych, zamierzone kierowanie ataków na obiekty cywilne, napaści na szpitale, szkoły, przedszkola czy inne obiekty użyteczności publicznej, które nie mają charakteru militarnego.

Wśród czynów wpisujących się w to rozległe pojęcie, z perspektywy omawianego zagadnienia wymienić należy zwłaszcza działania polegające na zamierzonym zabójstwie (art. 8 ust. 2 lit. a-i), umyślnym sprawianiu wielkich cierpień albo ciężkich uszkodzeń ciała i zdrowia (art. 8 ust. 2 lit. a-iii), a także czyny polegające na braniu zakładników (art. 8 ust. 2 lit. a-vii).

W to pojęcie wpisują się także ataki, które zostały celowo skierowane przeciwko ludności cywilnej, a ich zamiarem jest niszczenie infrastruktury niezbędnej do przeżycia. Co pewien czas do opinii publicznej przenikają niepokojące in-

formacje dotyczące posługiwania się przez Rosjan bronią, która jest zakazana w myśl przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego (np. Konwencja, 1980; Konwencja, 1997). Tytułem przykładu można wymienić pociski fosforowe, które jako silnie trujące nie mogą być stosowane na terenach zaludnionych (RMF24, 2022), czy bomby kasetowe, będące rodzajem materiału wybuchowego uwalniającego w trakcie eksplozji setki mniejszych pocisków (Kaczmarczyk, 2022).

5.4. ZBRODNIA AGRESJI

Z punktu widzenia obecnych wydarzeń najbardziej problematyczna wydaje się zbrodnia agresji. Społeczność międzynarodowa długo nie reagowała na czyny noszące znamiona aktów agresji, uznając prawo poszczególnych państw do prowadzenia wojen. W sprzeczności z tą zasadą stoi przepis art. 2 ust. 4 Karty Narodów Zjednoczonych, w którym stwierdzono, że „wszyscy członkowie powinni w swych stosunkach międzynarodowych powstrzymać się od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko nietykalności terytorium albo niepodległości politycznej któregośkolwiek państwa, lub wszelkiego innego sposobu niezgodnego z zasadami Narodów Zjednoczonych” (Karta Narodów, 1945).

Wspomnieć przy tym wypada, że wcześniejsze trybunały nie zawierały zdefiniowania tej zbrodni, gdyż skupiały się one na konfliktach o charakterze wewnętrznym. Mimo włączenia tej zbrodni w przepisy RSMTK (art. 8bis RMTK⁸), reżim jej ścigania jest odmienny od pozostałych czynów ujętych w Statucie. Możliwość prowadzenia postępowania w przypadku zbrodni agresji uzależniona jest bowiem od decyzji Rady Bezpieczeństwa ONZ (art. 15bis ust.7 RSMTK). Zgodnie z treścią przepisu art. 15bis jurysdykcja w zakresie zbrodni agresji może być wykonywana jedynie w stosunku do Państw-Stron RSMTK. W odniesieniu

⁸ Do tych czynów zaliczają się: a) napaść lub atak sił zbrojnych jednego państwa na terytorium innego lub okupacja militarna, także przejściowa, wynika z takiej napaści lub ataku lub jakakolwiek aneksja przy pomocy siły terytorium państwa lub jego części przez inne państwo; b) bombardowanie przez siły zbrojne państwa terytorium innego państwa lub użycie przez państwo jakiegokolwiek innej broni przeciw terytorium innego państwa; c) blokada portów lub wybrzeży państwa przez siły zbrojne innego państwa; d) zaatakowanie przez siły zbrojne państwa lądowych, morskich lub powietrznych sił zbrojnych lub morskich albo lotniczych flot innego państwa; e) użycie sił zbrojnych państwa przebywających na terytorium innego państwa, za zgodą państwa przyjmującego, w sposób sprzeczny z warunkami porozumienia, lub jakiegokolwiek przedłużanie ich pobytu na takim terytorium po wygaśnięciu porozumienia; f) czyn państwa polegający na dopuszczeniu do użycia swego terytorium, które zostało udostępnione innemu państwu, do dokonania aktu agresji przez to inne państwo przeciwko państwu trzeciemu; g) wysyłanie przez państwo lub w jego imieniu uzbrojonych band, grup, jednostek nieregularnych lub najemników dokonujących przeciwko innemu państwu aktów przemocy zbrojnej o wadze równoważnej z czynami wskazanymi powyżej lub mających w nich znaczny udział.

do państwa, które nie jest jego stroną, MTK nie wykonuje jurysdykcji względem zbrodni agresji popełnionej przez obywateli tego państwa lub na jego terytorium (art. 15bis ust. 5). Problem zbrodni agresji w przypadku napaści Rosji na Ukrainę nie może być zatem przedmiotem jurysdykcji MTK, gdyż oba państwa nie są stronami Statutu Rzymskiego. W praktyce oznacza to, że samo wszczęcie wojny przez Władimira Putina nie podlega orzecznictwu Trybunału haskiego i – jak słusznie zauważa P. Grzebyk – jedyną kompetencję w tym zakresie mają sądy ukraińskie (Grzebyk, 2014, s. 36). Wspomnieć przy tym wypada, że jednym z podstawowych uprawnień suwerennego państwa jest wprowadzenie do wewnętrznych przepisów karnych zbrodni prawa międzynarodowego.

R. Kwiecień z kolei zauważa, że w ramach międzynarodowego porządku istniałaby możliwość powołania trybunału ukształtowanego na wzór Trybunału norymberskiego i dla Dalekiego Wschodu, gdyż w zakres ich jurysdykcji wchodziła zbrodnia przeciwko pokojowi (Kwiecień, 2022).

WNIOSKI

Zanim doszło do ustanowienia zasad, na których dzisiaj opiera się odpowiedzialność osób fizycznych za najpoważniejsze zbrodnie, międzynarodowe prawo karne przeszło długą i wyboistą drogę. W przeszłości wielokrotnie podejmowano próby, których celem było ukaranie sprawców takich czynów, jednak pierwszym trybunałem, który sprostał temu zadaniu, był Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze. Z czasem zasady przez niego ustanowione zostały potwierdzone przez ONZ i zyskały moc powszechnie obowiązujących praw. Praktyki Trybunału norymberskiego kontynuowane były pod jurysdykcją trybunałów *ad hoc*, które, jak zauważa M. Płachta: „[...] wyrosły z potrzeby urzeczywistnienia idei sprawiedliwości na arenie międzynarodowej, w sprawach wykraczających poza partykularne, jednostkowe interesy pojedynczego państwa, a więc tam, gdzie społeczność światowa uznała, że zostało naruszone nie tylko jej poczucie bezpieczeństwa, ale także pewne wartości i dobra leżące u podstaw jej egzystencji” (Płachta, 2004, s. 89). Ich utworzenie przyczyniło się do przekonania, że sprawcy zbrodni międzynarodowych nie unikną odpowiedzialności karnej, nawet jeśli od ich popełnienia upłynęło wiele lat.

Na doświadczeniach tych trybunałów wyrósł MTK, który podejmuje dzisiaj wiele wysiłków zmierzających do ukarania osób fizycznych za sprawstwo najpoważniejszych zbrodni, bez względu na pełnioną przez nie funkcję bądź sprawowany urząd. Jedną z podstawowych zasad, na których opiera się funkcjonowanie

Trybunału haskiego, jest zasada komplementarności, zgodnie z którą Trybunał ten nie zastępuje krajowych porządków prawnych, lecz uzupełnia je w sytuacji, gdy takie systemy nie wypełniają należycie swoich funkcji.

Wybuch wojny w Ukrainie na nowo ożywił dyskusję dotyczącą skuteczności MTK. Wpłynął przy tym na wiele sfer życia społecznego, politycznego i gospodarczego nie tylko mieszkańców Ukrainy, ale także znacznej części społeczności międzynarodowej. Najbardziej widocznym skutkiem trwającej wojny są nie tylko zbrodnie międzynarodowe, ale także masowe migracje, deportacje czy ucieczki prześladowanych mieszkańców kraju objętego wojną. Po jej zakończeniu zarówno mieszkańcy Ukrainy, jak i społeczność międzynarodowa będzie domagała się wymierzenia sprawiedliwości. Postawienie w stan oskarżenia i osądzenie prezydenta Rosji będzie miało z pewnością symboliczne znaczenie. Jednak, jak wskazano w tej pracy, nie będzie to łatwe zadanie. Choć Ukraina i Rosja nie są stronami RSMTK, to jednak nie wyklucza to jurysdykcji Trybunału haskiego, gdyż zgodnie z przepisami Statutu Trybunał może wykonywać swoje funkcje i uprawnienia na terytorium każdego Państwa-Strony, a na podstawie specjalnej umowy – na terytorium jakiegokolwiek innego państwa. Na podstawie dwóch deklaracji złożonych przez państwo ukraińskie jurysdykcja MTK względem Ukrainy obejmuje okres od dnia 21 listopada 2013 r. W związku z tym zbrodnie międzynarodowe, które zostały popełnione od tej daty, mogą być przedmiotem zainteresowania MTK. Wyjątek dotyczy zbrodni agresji, gdyż zgodnie z przepisami Statutu jurysdykcja w zakresie tej zbrodni może być wykonywana jedynie w stosunku do Państw-Stron RSMTK.

Mimo tego, iż przesłanki jurysdykcji temporalnej, przedmiotowej, personalnej i podmiotowej są spełnione, wiele problemów przysporzy z pewnością wykonanie ewentualnego nakazu aresztowania. Trybunał nie dysponując środkami przymusu, będzie mógł w tej materii liczyć jedynie na dobrą wolę poszczególnych państw. W interesie społeczności międzynarodowej winno jednak leżeć jak najszybsze wymierzenie odpowiedzialności karnej, a co za tym idzie, stopniowe przywracanie ładu i spokoju publicznego na arenie międzynarodowej.

BIBLIOGRAFIA

- Brammertz S. (2021), *The ICTY is really a source of immense hope for a better, more peaceful, more just future for us all*, [w:] *One Side of Humanity*, red. A. Hafizović-Hadžimešić, Sarajevo: Association Pokret Majke enklava Srebrenica i Žepa, s. 39-42.
- Cassese A. (2009), *Affirmation of the principles of international law recognized by the charter of the Nürnberg Tribunal*, https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_95-I/ga_95-I_e.pdf [dostęp: 24.11.2022].

- Cyprian T., Sawicki J. (1948), *Prawo norymberskie. Bilans i perspektywy*, Warszawa: Wydawnictwo: E. Kuthan.
- Duszczak M., Kaczmarczyk P. (2022), *The war in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges*, *Intereconomics*, 57, nr 3, s. 140-174.
- Embassy of Ukraine No. 61219/35-673-384 (2014), *International Criminal Court* [online], <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/997/declarationRecognitionJurisdiction09-04-2014.pdf> [dostęp: 14.03.2022].
- Gardocki L. (1985), *Zarys prawa karnego międzynarodowego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Grzebyk P. (2014), *Aneksja Krymu przez Rosję w świetle prawa międzynarodowego*, *Sprawy Międzynarodowe*, nr 1, s. 19-37.
- Gutowski M., Kardas P. (2022), *Wojna a prawo. Czy Rosjanie mogą odpowiedzieć przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym?*, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/8368446,wojna-w-ukrainie-rosjanie-odpowiedzialnosc-przed-miedzynarodowym-trybunalem-karnym.html> [dostęp: 15.10.2022].
- Hofmański P., Kuczyńska H. (2020), *Międzynarodowe prawo karne*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- International Criminal Court for Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991(1991), *Prosecutor v. Zejnil Delalić Zdravko Mucić also known as "Pavo" Hazim DeliĆ Esad Landžo also known as "Zenga"*, Case No. IT-96-21-T, https://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf [dostęp: 28.11.2022].
- International Criminal Court for Rwanda (1999), *The Prosecutor v. Clement Kayishema and Obed Ruzindana*, Case No. ICTR-95-1-T, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-95-01/MS16634R0000621564.PDF> [dostęp: 01.09.2022].
- International Criminal Court (2009), *The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir*, Case No. ICC-02/05-01/09, <https://www.icc-cpi.int/darfur/albashir> [dostęp: 28.11.2022].
- International Criminal Court (2014), *Ukraine accepts ICC jurisdiction over alleged crimes committed between 21 November 2013 and 22 February 2014*, <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr997> [dostęp: 07.03.2022].
- International Criminal Court (2014a), *Ukraine accepts ICC jurisdiction over alleged crimes committed since 20 February 2014* <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr1146> [dostęp: 07.03.2022].
- International Criminal Court (2022), *Situation on Ukraine*, https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2022_01686.PDF [dostęp: 25.11.2022].
- International Criminal Law & Practice Training Materials (2018), *Crimes against humanity*, <https://iici.global/0.5.1/wp-content/uploads/2018/03/icls-training-materials-sec-7-cah1.pdf> [dostęp: 02.03.2022].
- International Criminal Law & Practice Training Materials (2018a), *War crimes*, <https://iici.global/0.5.1/wp-content/uploads/2018/03/icls-training-materials-sec-8-war-crimes.pdf> [dostęp: 25.02.2022].
- International Military Tribunal (Nuremberg) Judgment of 1 October 1946, https://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf [dostęp: 24.11.2022].
- International Criminal Tribunal for the Former of Yugoslavia, *Slobodan Milošević "Kosovo, Croatia and Bosnia" (IT-02-54)*, https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/cis/en/cis_milosevic_slobodan_en.pdf [dostęp: 24.11.2022].

- Jakubowski A. (2016), *Społeczno-gospodarcze skutki współczesnych konfliktów zbrojnych*, [w:] *Bezpieczeństwo Europy. Bezpieczeństwo Polski*, t. 1, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 71-89.
- Kaczmarczyk J. (2022). *Zakazane bomby kasetowe przeciwko Ukraincom. ONZ: Są wiarygodne informacje*, <https://wydarzenia.interia.pl/raporty/raport-ukraina-rosja/aktualnosci/news-zakazane-bomby-kasetowe-przeciwko-ukraincom-onz-mamy-wiarygo,nId,5886295> [dostęp: 15.10.2022].
- Karović S. (2012), *Odnos između genocida i zločina protiv čovječnosti*, Civitas: Journal for Social Research, 2, nr 3, s. 88-99.
- Królikowski M. (2011), *Odpowiedzialność karna jednostki za sprawstwo zbrodni międzynarodowej*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Krzan B. (2011), *Immunitet głowy państwa a bezkarność za popełnienie zbrodni międzynarodowych – uwagi na tle sprawy al Bashira przed MTK*, [w:] *Aksjologia współczesnego prawa międzynarodowego*, red. A. Wnukiewicz-Kozłowska, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 61-90.
- Kuczyńska H. (2022), *Odpowiedzialność przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym za zbrodnie Prawa Międzynarodowego popełnione w czasie konfliktu w Ukrainie*, *Palestra* 4, s. 7-30.
- Kwiecień R. (2022), *Nielatwo o odpowiedzialność karną za zbrodnie agresji*, <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art35820211-roman-kwiecien-nielatwo-o-odpowiedzialnosc-karna-za-zbrodnie-agresji> [dostęp: 24.11.2022].
- Nowakowska-Małusecka J. (2000), *Odpowiedzialność karna jednostek za zbrodnie popełnione w byłej Jugostawii i Rwandzie*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Observer editorial (2022), *The Observer view on Russia's crimes against humanity in Ukraine*, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/mar/13/observer-view-russian-war-crimes-against-humanity-ukraine> [dostęp: 15.10.2022].
- Outreach Programme on the Rwanda Genocide and United Nations (2014), *Sexual Violence: a Toll of War*, <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/assets/pdf/Backgrounder%20Sexual%20Violence%202014.pdf> [dostęp: 21.03.2022].
- PAP (2022), *Główny prokurator MTK: Ukraina będzie mogła dokonać ekstradycji do Hago Rosjan podejrzanych o zbrodnie wojenne*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1452114%2Cglowny-prokurator-mtk-ukraina-bedzie-mogla-dokonac-ekstradycji-do-hagi> [dostęp: 25.11.2022].
- Parulski K. (2017), *Prawo okupacji na Półwyspie Krymskim*, *Międzynarodowe Prawo Humanitarne*, t. VIII: *Wymogi humanitaryzmu*, s. 61-109.
- Płachta M. (2004), *Międzynarodowy Trybunał Karny*, Kraków: Wydawnictwo Zakamycze.
- Report of the Comission on the Responsibility of the Authors of the [First WORLD] War and on Enforcement of penalties, 29 March 1919, Document No. 43, <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1917&context=ils>
- RMF24 (2022), *Rosjanie użyli pocisków fosforowych. Są zabronione przez konwencję genewską*, https://www.rmf24.pl/raporty/raport-wojna-z-rosja/news-rosjanie-uzyli-pociskow-fosforowych-sa-zabronione-przez-konw,nId,5890140#crp_state=1 [dostęp: 03.03.2022].
- Salzmann T.A. (1998), *Rape Camps as a Means of Ethnic Cleansing: Religious, Cultural, and Ethical Responses to Rape Victims In the Former Yugoslavia*, *Human Rights Quaterly*, nr 20, s. 348-378.
- Shaw E.J. (2012), *The Rwandan Genocide: A Case Study*, https://www.researchgate.net/publication/264154954_The_Rwandan_Genocide_A_Case_Study [dostęp: 19.03.2022].

- Statement of the Prosecutor (2020), *Statement of the Prosecutor, Fatou Bensouda, on the conclusion of the preliminary examination in the situation on Ukraine*, <https://www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-fatou-bensouda-conclusion-preliminary-examination-situation-ukraine> [dostęp: 25.11.2022].
- Statement of ICC Prosecutor (2022), *Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: "I have decided to proceed with opening an investigation"*, <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-i-have-decided-proceed-opening> [dostęp: 15.10.2022].
- Świętochowska E. (2022), *Ludobójstwo w Ukrainie? Hinton: Nie skupiajmy się tylko na zabójstwach, Rosjanie robią też inne rzeczy*, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8406027-wojna-w-ukrainie-ludobojstwo-rosyjskie-wojska-zbrodnie-putin.html> [dostęp: 15.10.2022].
- TVN24 (2016), *„Nieefektywny i jednostronny”. Rosja wycofuje się z międzynarodowego trybunału*, <https://tvn24.pl/swiat/nieefektywny-i-jednostronny-rosja-wycofuje-sie-z-miedzynarodowego-trybunalu-ra692494> [dostęp: 01.09.2022].
- TVN24BIS (2022), *Rada miasta Mariupol: Wyczerpują się ostatnie rezerwy żywności i wody. Na miasto zrzucono ponad sto bomb*, <https://tvn24.pl/swiat/ukraina-mariupol-oblezony-rada-miasta-wyczerpuja-sie-ostatnie-rezerwy-zywnosci-i-wody-5633624> [dostęp: 14.03.2022].
- Urbaniak M. (2014), *Wojna jako jeden z aspektów wpływających na popełnienie przestępstw przeciwko bezpieczeństwu publicznemu*, [w:] *Spółczesność a wojna: wojna – kryzys – bunty mas*, red. M. Bodziany i in., Wrocław: Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. Generała Tadeusza Kościuszki, s. 83-102.
- Wierczyńska K. (2010), *Pojęcie ludobójstwa w kontekście orzecznictwa międzynarodowych trybunałów karnych ad hoc*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wierczyńska K. (2014), *Immunitet urzędującej głowy państwa – kilka uwag na marginesie spraw toczących się przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym*, [w:] *Ewolucja immunitetów mających swoje źródło w prawie międzynarodowym*, red. I. Skomerska-Muchowska, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 189-206.
- Wierczyńska K. (2016), *Hierarchia zbrodni w prawie międzynarodowym*, *Państwo i Prawo*, 71, nr 1, s. 58-72.
- Wierczyńska K. (2016a), *Przesłanki dopuszczalności wykonywania jurysdykcji przez Międzynarodowy Trybunał Karny. Studium międzynarodowoprawne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Źródła prawa

- Karta Narodów Zjednoczonych Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych, 1945 (Dz.U. z 1947 r., Nr 23, poz. 90 z późn. zm.).
- Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 9 grudnia 1948 r. (Dz.U. z 1952 r., Nr 2, poz. 9 z późn. zm.).
- Konwencja wiedeńska o prawie traktatów, sporządzona w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r. (Dz.U. z 1990 r., Nr 74, poz. 439).
- Porozumienie międzynarodowe w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej, podpisane w Londynie dnia 8 sierpnia 1945 r. (Dz.U. z 1947 r., Nr 63, poz. 367).
- Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 9 grudnia 1948 r. (Dz.U. z 1952 r., Nr 2, poz. 9 z późn. zm.).
- Konwencja o ochronie ofiar wojny, podpisana w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 r. (Dz.U. z 1956 r., Nr 38, poz. 171 z późn. zm.).

- Konwencja o zakazie lub ograniczeniu użycia pewnych broni konwencjonalnych, które mogą być uważane za powodujące nadmierne cierpienia lub mające niekontrolowane skutki, wraz z załącznikami, sporządzona w Genewie dnia 10 października 1980 r. (Dz.U. z 1984 r., Nr 23, poz. 104 z późn. zm.).
- Konwencja o zakazie użycia, składowania, produkcji i przekazywania min przeciwpiechotnych oraz o ich zniszczeniu, sporządzona w Oslo dnia 18 września 1997 r. (Dz.U. z 2013 r., poz. 323).
- Umowa międzynarodowa Wielostronna z dnia 28 czerwca 1919 r. w sprawie Traktat pokoju między mocarstwami Sprzymierzonymi i Skojarzonymi i Niemcami. Wersal. 28 czerwca 1919 r. (Dz.U. z 1920 r., Nr 35, poz. 200 z późn. zm.).
- UN General Assembly, *Affirmation of the Principles of International Law recognized by the Charter of the Nürnberg Tribunal*, 11 December 1946, A/RES/95.
- Protokoły Dodatkowe dotyczące ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczące ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (Dz.U. z 1992 r., Nr 41, poz. 175 z późn. zm.).
- Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. z 2003 r., Nr 78, poz. 708 z późn. zm.).
- Traktat Przeciwojenny podpisany w Paryżu dnia 27-go sierpnia 1928 r. (Dz.U. z 1929 r., Nr 63, poz. 489).
- United Nations Security Council, Resolution 1593 (2005), S/RES/1593 (2005).

ZBROJNA NAPAŚĆ ROSJI NA UKRAINĘ
A KWESTIA ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ JEDNOSTKI

Streszczenie

Zbrojna napaść Rosji na Ukrainę zapoczątkowała dyskusję o możliwości postawienia w stan oskarżenia osób odpowiedzialnych za popełnienie zbrodni międzynarodowych w tym konflikcie. Celem artykułu jest analiza przepisów Rzymskiego Statutu MTK pod kątem ewentualnego ich oskarżenia. W rozważaniach udzielono odpowiedzi na pytanie, jakie czyny mogłyby zostać przypisane żołnierzom rosyjskim biorącym udział w inwazji na Ukrainę. Przedstawiono także możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej prezydenta Federacji Rosyjskiej i zwrócono uwagę, że pełnienie funkcji głowy państwa nie wyłącza jego indywidualnej odpowiedzialności. Zauważono też, że działania wojsk rosyjskich w Ukrainie są bardzo zbliżone do metod, jakimi posługiwali się serbscy żołnierze w czasie wojny w Bośni i Hercegowinie.

Słowa kluczowe: Międzynarodowy Trybunał Karny; Władimir Putin; wojna w Ukrainie; odpowiedzialność jednostki.